

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ ΑΡΜΕΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΔΙΑΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ
ΚΑΙ
Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΝΑΟΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΚΑΣΤΡΙΤΟΥ

1.— Ἡ ὑπαρξις ἀρμενίων ἐν Διδυμοτείχῳ ἐπὶ Βυζαντινῶν. Ἀρμένιοι ὑπῆρχον ἐν Θράκῃ, οὐ μόνον ἐπὶ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ἤδη πολὺ ἔνωρίς. Ἐάν ὑπῆρχον ἢ ὄχι καὶ ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τοῦτο δὲν θὰ ἐξετάσωμεν.

Οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, καὶ ἰδίως οἱ ἐξ Ἀρμενίων ἔλκοντες τὸ γένος, ἢ συγγενεῦοντες πρὸς αὐτούς— ἢ τέλος ἐξ Ἀρμενίας προερχόμενοι, ὑπεστήριζον τοὺς Ἀρμένιους τοῦ κράτους αὐτῶν καὶ ἐφρόντιζον διὰ τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν των, ἕνεκα θρησκευτικῶν, πολιτικῶν, ἢ ἄλλων λόγων.

Ἀρμένιοι ἐγκατεστάθησαν ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐπαρχίαις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ (408—450). Ἐκτοτε δὲ πολλοὶ τούτων, ἐξελληνιζόμενοι, ἀνέρχονται εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας, καθὼς καὶ εἰς αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Ὁ αὐτοκράτωρ Μαυρίκιος (582—602) διέταξε τὴν μεταφορὰν καὶ ἐγκατάστασιν πολλῶν χιλιάδων ἀρμενικῶν οἰκογενειῶν εἰς τὴν Θράκην καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτάς ἐκτεταμένας γαίας, πλείστας δὲ τιμὰς εἰς τοὺς ἀρχηγούς των. Ἐκάστη τῶν οἰκογενειῶν παρεῖχεν ἓνα ἵππεα, καὶ τοιοῦτοτρόπως τὸ κράτος ἐπρομηθεύετο ἀπὸ μόνῃν τὴν στρατιωτικὴν αὐτὴν ἀποικίαν πολλὰς χιλιάδας ἵππεῖς.

Ὁ ἀρμένιος ἐπίσκοπος Σέβεος, γράφων κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα, ἀνεβίβαζε τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκογενειῶν ἐκείνων εἰς 30 χιλιάδας, αἱ ὁποῖαι παρεῖχον 30 χιλ. ἵππεῖς.

Κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου τοῦ μεγάλου

«Θρακίαι»
Αθ. Γ. Η.
1937.

(610—641) ἀραβικὴν ἐν Ἀρμενίᾳ ἐπέκτασιν καὶ κυριαρχίαν πολλοὶ Ἀρμένιοι διεσκορπίσθησαν ἀνά τὰ διάφορα μέρη τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Κωνσταντῖνος Ε΄ ὁ Κοπρώνυμος (741—775), ἐπειδὴ δὲν ἔβλεπε μὲ εὐμένες ὄμμα τὸ νεότευκτον κράτος τῶν Βουλγάρων, ὠχύρωσε τὰ σύνορα τῆς Θράκης καὶ ἐγκατέστησεν εἰς τὰς παραμεθορίους περιοχὰς μαχίμους πληθυσμούς ἐκ Σύρων καὶ Ἀρμενίων Παυλικιανῶν.

Τὸν δέκατον ἐπίσης αἰῶνα ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Τιμισκῆς (969—976), σκεφθεὶς νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοὺς Μωαμεθανοὺς τῆς Ἀνατολῆς τοὺς ἰσχυροὺς τῶν συμμάχους, μετώκισεν ἐκ Μικρασίας εἰς τὴν Θράκην Παυλικιανούς καὶ ἄλλους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ Ἀρμένιους.

Κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ βυζαντινοῦ κράτους οἱ πολυπληθεῖς κάτοικοι τῆς σπουδαιότερας πόλεως τῆς Θράκης, ἧτις ἦτο ἡ Ἀδριανούπολις, ἦσαν διαφόρου ἐθνικότητος, Ἕλληνες, Λατίνοι, Ἰουδαῖοι, Ἀρμένιοι καὶ ἄλλοι ἀνατολίται καὶ λαῖοι. (Ἰδέ: Ἐγκυκλοπαιδείαν Ἐλευθερουδάκη Τόμ. Α΄ 236).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δυνάμεθαι νὰ ἐξαγαγῶμεν, ὅπως ἴσως ἀσφαλῶς, τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ τὸ Διδυμοτεῖχον, τὸ ὅποιον ἦτο ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν πόλεως σπουδαιότατη, εἶχε βεβαίως ἀπ' ἀρχῆς μεταξὺ τῶν κατοίκων του καὶ Ἀρμένιους.

2.— Τὸ χωρίον τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης «Ἐρμενίκιοι». Κατὰ τὴν προαναφερθεῖσαν ἐν Ἀρμενίᾳ ἐπὶ Ἡρακλείου ἀραβικὴν ἐπέκτασιν, καθὼς μᾶς ἐπληροφόρησεν ὁ πρόεδρος τῆς Ἀρμενικῆς Κοινότητος Διδυμοτεῖχου Κεβόρκ Πιπαζιάν, ἀποκρίσθη ἡ ἴσως ἐπισημῆται τὸ παρά τὴν Μακρὰν Γέφυραν χωρίον Ἀρμενα. Τὸ χωρίον τοῦτο τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, καλούμενον ἐπὶ τουρκοκρατίας Ἐρμενίκιοι, ἐπωνομάσθη τὸ 1920, ἐπὶ Ἑλληνικῆς κατοχῆς, πάλιν Ἀρμενα.

Ἐτερον χωρίον τῆς Ἀνατολικῆς ἐπίσης Θράκης, Ἐρμενίκιοι καὶ τοῦτο καλούμενον καὶ κείμενον πλησίον τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Καπάκτζα, εἶχεν ἄλλοτε πολλοὺς Ἀρμένιους καὶ ὀνομάζετο, φαίνεται, ὡσαύτως Ἀρμενα, ἐπὶ βυζαντινῶν, ἐὰν βεβαίως ὑπῆρχε τότε ὑπῆρχε ἐπίσης καὶ ἄλλο ἐρημωμένον χωρίον παρὰ τὸ Ἐξάστερον Σηλυβρίας ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα.

Ἐπὶ τὸν ὄνομα βεβαίως καὶ ὑπάρχουν καὶ τῶρα καὶ ἄλλα χωρία μὲ τὸ ἴδιον ὄνομα Ἀρμενα ἢ Ἐρμενίκιοι ἐν Θράκῃ, ὅπως καὶ ἄλλαχοῦ.

3) Οἱ ἄρμενιοὶ Διδυμοτείχου ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἐπὶ τουρκοκρατίας οἱ Ἀρμένιοι τοῦ Κουρδιστάν καὶ τῶν ἀρμενικῶν ἐν γένει χωρῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπλήρωνον παλαιόθεν πολλοὺς καὶ βαρεῖς φόρους εἰς αἷμα, εἰς εἶδος καὶ χρῆμα, εἰς τοὺς κυβερνητικοὺς ὑπαλλήλους καὶ εἰς τοὺς κούρδους φεουδάρχας. Ὅντες ὁμῶς φιλόπονοι καὶ ἐμπορικοί, ἀπέκτων διαρκῶς πλοῦτον ἱκανόν καὶ ἐξηπλοῦντο βαθμηδὸν πρὸς τὴν Δυτικὴν Μικρασίαν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Πληθυνόμενοι δὲ ἐκεῖ, διέβαινον εἰς Θράκην καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ὅπου ὑπῆρχον, ὅπως εἴπομεν, Ἀρμένιοι ἤδη ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς. (Ἰδὲ Ἐγκυκλοπαιδείαν Ἐλευθερουδάκη ἔνθα ἀνωτέρω ἐν συνεχείᾳ).

Κατὰ τὴν «Ἀφήγησιν τοῦ ταξειδίου τοῦ Ἰωάννου Φραγκίσκου Generali Cageri, κατὰ τὸ ἔτος 1693—1694», (Ἰδὲ Ἐθρακικά» τομ. Γ') κατοικεῖτο ἡ Ἀδριανούπολις, ὅπως ἐπὶ Βυζαντινῶν, τοιουτοτρόπως καὶ ἐπὶ Τούρκων, τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος, ἀπὸ Ἑλλήνας, Ἰουδαίους, Ἀρμενίους, Τούρκους, Βλάχους καὶ ἄλλας ἐθνότητας. Ἐπομένως τὸ Διδυμότειχον ἐπίσης εἶχεν Ἀρμενίους τότε, καθὼς καὶ πολὺ προηγουμένως, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἀφ' οὗ καὶ ἐπὶ Βυζαντινῶν εἶχε βεβαίως, κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα.

4.—Ἡ Κουρδικὴ πόλις Ἐγκιν. Ἐν τῶν σπουδαιότερων κέντρων τῆς Ἀρμενίας ἢ τοῦ ἄλλοτε ἢ ἐν Κουρδιστάν πόλις Ἐγκιν. Κεῖται αὕτη ἐν τῷ Νομῷ Ἐλ-Ἀζίζ καὶ εἰς ἀπόστασιν 60 χιλιομέτρων βορειοδυτικῶς τῆς πόλεως Ἐλ-Ἀζίζ ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου, ὅστις εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο καλεῖται Καρᾶ-Σοῦ. Ἐκ τῶν 19.000 κατοίκων τῆς Ἐγκιν 8.000, ὄντες Ἀρμένιοι, ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Κούρδων, ἢ ἐφυγον, κατὰ τὰ ἔτη 1895, 1896 καὶ 1915. Τὸ ὄνομα Ἐγκιν εἶναι παραφθορὰ τῆς ἀρμενικῆς λέξεως «ἄγν» (=πηγή), τὸ ὁποῖον ὄνομα ἔλαβεν ἡ πόλις ἔνεκα τῆς πηγῆς (Καρᾶ-Σοῦ), ἣτις ἀναβλύζει ἐκ μεγάλου βράχου, κειμένου ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς. Καθ' ἃ ἀνέγνωσα εἰς τὸ Ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικόν, ἡ πόλις αὕτη καλεῖται σήμερον Μπασκέλ. Ἐν τούτοις διατηρεῖται σήμερον τὸ ὄνομα Ἐγκιν, τὸ ὁποῖον θὰ ἐνθυμοῦνται, ἐκτός τῶν ἄλλοτε κατοίκων τῶν μερῶν ἐκείνων, ὅσοι διεσώθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ ἀλλαχοῦ καὶ ἐκεῖνοι τῶν ἐξορίστων τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ὁποῖοι διήλθον, ὡς καὶ ἡμεῖς, ἐκεῖθεν.

5.—Ἐγκιν καὶ Ἐρμενίκιοι. Θρυλεῖται λοιπόν, ὅτι Ἀρμένιοι τῆς Ἐγκιν ἀπόκισαν ἢ μάλλον ἐπηύξησαν τὸ μνημονεῦθὲν πλῆσιον τῆς Μακρᾶς Γεφύρας χωρίον Ἄρμενα ἢ Ἐρμενίκιοι,

καθώς καὶ ἄλλας πόλεις καὶ χωρία. Ἐκ τοῦ Ἑρμενίκιοι δὲ τούτου πάλιν, καθὼς καὶ ἀλλαχόθεν, ἦλθον κατὰ διαφόρους ἐποχὰς Ἀρμένιοι καὶ ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς τὸ Διδυμότειχον.

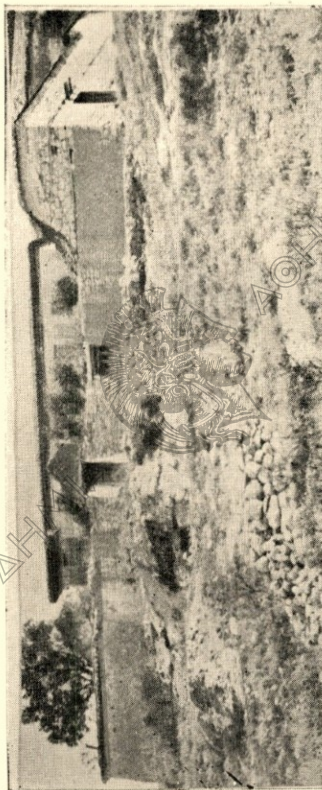
6.—Οἱ ἐξ Ἑρμενίκιοι ἔποικοι. Ὁ τὸ 1816 ἐν Διδυμοτείχῳ ἀποθανὼν ἄρμένιος ἱερεὺς Δερ-Κεβόρκ εἶχεν ἔλθει οἰκογενειακῶς ἐξ Ἑρμενίκιοι καὶ ὑπηρέτησεν ἐπὶ ἄρκετὰ ἔτη, μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐν τῇ Ἀρμενικῇ Κοινότητι Διδυμοτείχου ὡς ἱερεὺς. Εἶχον προσέλθει τότε μετ' αὐτοῦ καὶ ἄλλαι τινὲς οἰκογένειαι.

7.—Ὁ Βυζαντινὸς ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ ἡ ἐν αὐτῷ στέψις τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Ἡ Ἀρμενικὴ Κοινότης τοῦ Διδυμοτείχου εἶναι παλαιά. Ἔχει ἓνα γλῶσσον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Σούρπ-Κεβόρκ), εἰς τὴν νοτιανατολικὴν ἄκρην τῆς Ἀκροπόλεως, κάτωθεν τῆς θέσεως, ἣτις καλεῖται «Παλιό» καὶ εἰς ἀπόστασιν 150 βημάτων ἀπὸ τοῦ προσκυνήματος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Ὁ ναὸς οὗτος τῶν Ἀρμενίων εἶναι παλαιὸς καὶ ἱστορικός, ὀνομαζόμενος καὶ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν Ἅγιος Γεώργιος. Εἶχε τὸ ἐπώνυμον Παλαιοκαστρίτης, ὡς ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης ΣΤ' ὁ Καντακουζηνός, ἀναγράφων, ὅτι ἐστέφη ἐν αὐτῷ αὐτοκράτωρ τὸ 1341 μετὰ τὴν σύζυγον του Εἰρήνην, ἕνεκα τῆς διενέξεως αὐτοῦ καὶ τῶν ἔμφυλων ἐρίδων μετὰ τῆς Ἄννης τῆς Σαβαυδικῆς (ἢ τῆς ἐκ Σαβοῦας), χήρας τοῦ ἀποθανόντος αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ' τοῦ Παλαιολόγου καὶ μητρὸς Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου.

Ἦτο ἡ 26η Ὀκτωβρίου, ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ὅτε ἐτελέσθη ἡ θεία λειτουργία ὑπὸ τοῦ τότε ὀρθοδόξου Ἑλληνος Μητροπολίτου Διδυμοτείχου, τοῦ ὁποίου μᾶς εἶναι ἄγνωστον τὸ ὄνομα καὶ ἐγένεεν ἡ τελετὴ τῆς στέψεως τῶν αὐτοκρατόρων τῆς πόλεως Διδυμοτείχου. Εἰς τὴν δοξολογίαν, ἡ ὁποία ἐπηκολούθησεν, ἐμνημονεύθησαν πρῶτον μὲν τὰ ὀνόματα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει νομίμων βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, Ἄννης τῆς Σαβαυδικῆς καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς Ἰωάννου τοῦ Ε', κατόπιν δὲ τὰ ὀνόματα τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ καὶ τῆς Εἰρήνης.

Ἐκαλεῖτο δὲ ὁ ναὸς οὗτος Ἅγιος Γεώργιος Παλαιοκαστρίτης διότι ἐκεῖτο ἐκεῖ, ὅπου εὕρισκετο ἄλλοτε ἡ ἀρχαία βᾶσις τῆς πόλεως Διδυμοτείχου, τῆς τινὰ, τὸ παλαιὸν κάστρον αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο, ὡς φαίνεται, Παλαιοκάστρον. Τοῦτο δὲ συμπεραίνομεν καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ὡς εἶδομεν καὶ ὀλίγον ἀνωτέρω, τὸ ἀμέσως ὑπερθεῖν τοῦ

ναοῦ μέρος, ἔνθα ὑπάρχουν μεγάλα τεχνητά ἐπὶ τῶν βράχων κοιλάματα, εἰς τὰ ὅποια ἦσαν κτισμένα παλαιὰ οἰκοδομήματα, κατοικίαι κλπ, ἀποκαλεῖται καὶ σήμερον παρὰ τῶν παλαιότερων Διδυμοτειχιτῶν «Παληό». Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Παλαιοκαστρίτης ἦτο φαίνεται πα-

Ὁ ναός μετὰ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ. Ἐμπροσθεν δὲ ὁ χάρος τοῦ καταρρακτοῦ ξενώσιος.

λαιὸν μοναστήριον, ἔνθα οἱ Βυζαντινοὶ ἐπανηγύριζον, καὶ εἶχε πολλοὺς προσκυνητάς, ὅπως κατόπιν καὶ παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις, ὡς θὰ εἶδωμεν περαιτέρω.

Καθ' ἃ ἀναφέρει ἡ ἄρμενικὴ παράδοσις, ἦτο μικρὸν παρεκκλή-

σιον, κείμενον εἰς τὴν θέσιν, ἔνθα εὐρίσκεται ἤδη τὸ εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ νῦν ναοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ συνηγμένον τετράγωνον δωμάτιον, ὅπερ χρησιμεύει ὡς βαπτιστήριον καὶ σκευοφυλάκιον συγχρόνως.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, εἴτε παρεκκλήσιον ἦτο, εἴτε ναὸς εἴτε μοναστήριον, παρεσχέθη παρά τῶν Ἑλλήνων τοῦ Διδυμοτείχου εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτῶν Ἀρμενίους. Πότε ὅμως καὶ πῶς ;

8.— Πότε παρέλαβον οἱ Ἀρμενιοὶ τὸν ναὸν τοῦτον— ἐπίσημα Κυβερνητικὰ ἔγγραφα. Ἡ φήμη ὅτι δῆθεν ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἐπωλήθη εἰς τοὺς Ἀρμενίους εἰκονικῶς ἀντὶ 175 γροσίων τὸ ἔτος 1795 (1) εἶνε ἀστήρικτος. Ὑπάρχει ἀπόδειξις, ὅτι οἱ Ἀρμενιοὶ εἶχον τὸν ναὸν τοῦτον καὶ πρὸ τοῦ ἔτους ἀκόμη 1704. Διότι ἐν τῷ ἀλλοθῶρῳ αὐτοῦ δια-

Τὸ «Παλιὸ» ὑπερθεν καὶ πλαγίως τοῦ ναοῦ.

σώζεται πλάξ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἐκμεκτζή [Σερκίζ, ἀποθανόντος καὶ ταφέντος τὸ 1704. Ἐπίσης καὶ εἰς τὸ πέραν τοῦ Ἐρυθροποτάμου (Κηζήλ-Ντερέ) ἀρμενικὸν νεκροταφεῖον ὑπάρχουν τάφοι ἀπὸ διακοσίων ἐτῶν.

Ἄλλ' ὑπάρχει ἄλλη σπουδαιότατη καὶ ἐπισημοτέρα ἀπόδειξις, ὅτι ὁ ναὸς εὐρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀρμενίων πολλὰ ἔτη ἠνωρίτερον τοῦ 1704, ὥστε νὰ φθάσωμεν μέχρι τοῦ ἔτους 1526 καὶ πρότερον ἀκόμη.

Δηλ. παρά τῇ Ἀρμενικῇ Κοινοτήτι Διδυμοτείχου διασώζονται

ἔξ ἐπίσημα βεράτια καὶ λοιπὰ κυβερνητικὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα μετεφράσαμεν, κατὰ τὸ δυνατόν, διὰ τοῦ ἐν Διδυμοτείχῳ ἐδρεύοντος σοφολογιωτάτου Μουφτῆ τῶν Μωαμεθανῶν τοῦ Νομοῦ Ἐβρου Ἰμάμ Ζαδὲ Χατζῆ Βελιουτὶν ἐφέντη τῇ βοήθειᾳ τοῦ δικηγόρου κ. Κ. Ἀργυριάδου, τοὺς ὁποίους εὐχαριστοῦμεν καὶ δημοσίᾳ θερμῶς. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἐξεδόθησαν κατὰ τὰ ἀραβικὰ ἔτη 1138, 1169, 1191, 1223, 1230 καὶ 1244, δηλ. καθ' ἡμᾶς τὰ ἔτη 1726, 1756, 1777, 1808, 1815 καὶ 1828.

Τὸ πρῶτον ἔγγραφον (1726) ἀναφέρει ὅτι ὁ ναὸς τῶν Ἀρμενίων, ὅστις εἶχεν ἀνοικοδομηθῆ 100 καὶ 200 ἔτη προηγουμένως, εἶχεν ἐρειπωθῆ, ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἀρμενικοῦ Παιδαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, γενομένων τῶν ἀπατιουμένων νομίμων διατυπώσεων καὶ τῆς ἐπιτοπίου ἐξετάσεως τοῦ ζητήματος, ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἡ ἀνοικοδόμησις, καὶ ὅτι τέλος ὁ ναὸς εὕρισκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀρμενίων πρό (ἢ ἴσως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς) τῶν ἐνδόξων ἡμερῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται, ὅτι ὁ ναὸς ἀνεκτίσθη παρὰ τῶν Ἀρμενίων ἐπανειλημμένως τὸ 1526 καὶ τὸ 1626, καθὼς καὶ τὸ 1726, καὶ ὅτι προὔπῆρχεν εἰς αὐτοὺς ἐνωρίτερον τοῦ 1526.

Ἐνδόξους ἡμέρας ἐὼν ἐννοησόμεν τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦτο σημαίνει, ὅτι παρέλαβον οἱ Ἀρμένιοι τὸν ναὸν πρό (ἢ ἀπὸ) τοῦ 1453. Ἐὰν δὲ ἐννοησόμεν τὴν ἄλωσιν τοῦ Διδυμοτείχου, τότε φθάνομεν εἰς τὸ ἔτος 1361. Ἐὰν τέλος λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὡς ἐνδόξους ἡμέρας τὴν ἐποχὴν μιᾶς καλῆς τουρκικῆς περιόδου μετὰ τὸ 1453, τότε πρέπει νὰ περιορισθῶμεν μετὰ τὴν χρονολογίαν 1453 καὶ 1526.

Καθ' ἡμᾶς εἶπεν ὁ κ. Γεώργιος Βαφειάδης, ὁ πρό τινων ἐτῶν ἀποθανῶν γνωστὸς ἀρχαιολόγος Λαμπουσιάδης ἀναφέρει ὡς ἔτος τῆς παρὰ τῶν Ἑλλήνων παραδόσεως τοῦ ναοῦ τούτου εἰς τοὺς Ἀρμενίους τὸ 1543. Ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Λαμπουσιάδου ἦτο, φαίνεται, προφορικῆ, διότι, εἰς ὅσα τοῦλάχιστον ἱστορικὰ ἄρθρα καὶ σημειώματα τούτου ἀνέγνωσα δὲν εὑρον σχετικόν τι. Ὁ ἀριθμὸς δὲ οὗτος, δηλ. τὸ ἔτος 1543 ἐξήχθη παρ' αὐτοῦ, ὡς φαίνεται, ἐσφαλμένως ἀντὶ τοῦ ἔτους 1526 ἢ τοῦ 1453.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ βέβαιον δι' ἡμᾶς ὅπωςδήποτε δύναται νὰ εἶναι τοῦτο ὅτι ὁ ἱστορικὸς οὗτος βυζαντινὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Παλαιοκαστρίτου περιήλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἀρμενίων πρό ἀρκετῶν αἰῶνων καὶ μετὰ τὸ ἴσως τῶν ἐτῶν 1361 καὶ 1526, ἢ μάλλον τῶν ἐτῶν 1453 καὶ 1526.

Τὸ δευτέρου ἔγγραφου (1756) ἀναφέρει, ὅτι, συνεπείᾳ ἀναφορῆς τοῦ ἀρμενίου Καραμπέτ Ἀλεξιάν, ἐξητάσθησαν ζητήματά τινα μεριδιούχων ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ ναοῦ. Ἀπεφασίσθη δὲ ὑπὸ τοῦ Καντῆ (Ιεροδικίου) τοῦ Διδουμοτείχου ἡ ἐπέκτασις καὶ ἡ ἀνακαινίσις τοῦ ναοῦ ἐναντίον τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Καραμπέτ, τοῦ ὁποίου ἡ ἀναφορὰ ἀπερρίφθη.

Τὸ τρίτον ἔγγραφον (1777) ἀναγράφει, ὅτι ὁ ἀνωτέρω μεριδιούχος Καραμπέτ ὑπέβλεπε πάλιν ἀναφορὰν, ὅπως λάβῃ ὀπίσω τὸ ἐκ τοῦ ναοῦ (κτημητικὸν) μερίδιόν του, ὅπερ εἶχε ληφθῆ κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἀπόφασιν ὁμοῦ μετὰ τῶν μεριδιῶν ἄλλων, πρὸς ἐπέκτασιν τῆς περιοχῆς τοῦ ναοῦ. Καὶ ἀνεγνωρίσθη μὲν κατ' ἀρχὴν τὸ δίκαιόν του, πλὴν ἐν τούτοις, κοινῇ συγκαταθέσει αὐτοῦ καὶ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ναοῦ, ἐνεκρίθη, ὅπως τὸ διαμφισβητούμενον μερίδιον παραμείνῃ εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ναοῦ, ὑπὸ τὸν ἐξῆς ὄρον: Νὰ μνημονεῦνται δηλ. καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Καραμπέτ ἐν τῷ ναῷ ὡς ἀνακαινιστοῦ αὐτοῦ, ὅπως ἐμνημονεῦντο τὰ ὀνόματα καὶ τῶν ἄλλων μεριδιούχων καὶ τῶν ἐπιτρόπων.

Τοιοουτρόπως ἀνεκαινίσθη ὁ ναός, εὐρυνθείσης τῆς περιοχῆς του.

Κατὰ προφορικὰς πληροφορίας τοῦ Κεβόρκ Παπαζιάν ἐξεδόθη ἐπὶ τοῦ Σουλτάν Σελίμ τοῦ Γ' καὶ τοῦ Ἀρμενίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ζακαρία Γκαγκζβάν αὐτοκρατορικὸς Ἰραδὲς (διάταγμα) περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ ναοῦ.

Ἐάν ἐγένετο τοιαύτη ἀνακαινίσις, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πρόκειται περὶ τῆς ἐν τῷ τρίτῳ ἔγγραφῷ τοῦ 1777 ἀναφερομένης, οὔτε βεβαίως περὶ τῆς ἐν τῷ ἕκτῳ ἔγγραφῷ τοῦ 1828, περὶ τῆς ὁποίας θὰ ὀμιλήσωμεν μετ' ὀλίγον, διότι ὁ μὲν Ζακαρία ἐπατριάρχευσε εἰς δύο περιόδους (1773—1781 καὶ 1782—1789), ὁ δὲ Σουλτάν Σελίμ ὁ Γ' ἐβασίλευσε ἀπὸ τοῦ 1789 μέχρι τοῦ 1808. Πρὸς τούτοις δὲ τὸ τέταρτον ἔγγραφον (1808) καὶ τὸ πέμπτον (1815) δὲν ὀμιλοῦν περὶ ἀνακαινίσεως τοῦ ναοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται, ὅτι ἡ ἔχει ἐσφαλμένας πληροφορίας ὁ Παπαζιάν ἢ ἐγένετο μὲν ἡ ἀναφερομένη ἀνακαινίσις, ἀλλ' ἀπωλέσθη τὸ σχετικὸν κυβερνητικὸν ἔγγραφον.

Τὸ τέταρτον ἔγγραφον εἶναι κυρίως ἀντίγραφον σουλτανικῆς ἐγκυκλίου, ἡ ὁποία ἐξεδόθη δι' ὅλον τὸ Κράτος ἐπὶ τῇ ἀναρρῆσει εἰς τὸν θρόνον τὸ 1808 τοῦ Σουλτάνου Μαχμουῦ τοῦ Β', διαδόχου τοῦ προμνημονευθέντος Σουλτάν Σελίμ τοῦ Γ'. Διεκρῆυθη τότε εἰς ἀπάσας τὰς πολιτικάς, θρησκευτικάς καὶ λοιπὰς ἀρχάς, νὰ ζοῦν

δλα τὰ ἔθνη ἐν ἡσυχίᾳ διὰ τὰ εὐημερήσουσιν. Νὰ ὑποστηριχθοῦν τὰ δίκαια τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων. Ὅλοι νὰ σέβωνται τοὺς θρησκευτικούς ἀρχηγούς, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν παραπόνων καὶ διαβημάτων αὐτῶν ἀπὸ τὸ ἰδιαίτερον κυβερνητικὸν Γραφεῖον τῆς προστασίας τῶν χριστιανῶν καὶ ἄλλων ἔθνων. Ἐξηκολούθουσιν ὁμῶς, ὡς συνήθως, παρὰ τὰς ἐκάστοτε ἐγκυκλίους καὶ ἐντολάς τῶν Σουλτάνων, αἱ καταχρήσεις διαφόρων κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων καὶ αἱ διάφοροι ἀκαταστασίαι εἰς διάφορα μέρη τοῦ Κράτους εἰς βάρος τῶν χριστιανῶν καὶ ἄλλων ἔθνων, καὶ ἰδίως τῶν Ἀρμενίων. Διὰ τοῦτο ὁ ἀναπληρωτὴς τοῦ χηρεύοντος τότε Ἀρμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως Ὁχανὲς ἀνεφέρθη εἰς τὴν Κυβέρνησιν, παραπονούμενος καὶ ζητῶν, ἐκτὸς ἄλλων, καὶ τὸ ἐλεύθερον δικαίωμα καὶ τὴν κανονικὴν διευκόλυνσιν τῆς ἀνακαινίσεως ἢ ἀνεγέρσεως ναῶν, σχολῶν καὶ λοιπῶν τοιούτων καθιδρυμάτων. Ἡ κυβερνητικὴ ἀπάντησις ἦτο, ὅτι ὅλοι ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἀσχολῶνται ἀνενόχλητοι εἰς τὰ θρησκευτικά καὶ λοιπὰ εἰρηνικά τῶν ἔργα διὰ τὰ εὐημερήσουσιν, ὡς καὶ πρότερον, καὶ ἔτι καλλίτερον, κατ' εὐαρέσκεϊαν καὶ σεπτὴν ἐντολὴν τοῦ νέου Σουλτάνου.

Τὸ πέμπτον ἔγγραφον (1815) εἶναι σουλτανικὸν διάταγμα διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ παρὰ τὸν ναὸν παλαιοῦ ἡρειπωμένου μοναστηρίου. Τοῦτο, ἐπειδὴ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἦτο πολὺ σαθρὸν καὶ ἄχρηστον, κατηδαφίσθη τὸ 1931, καθὼς θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὰ ἐφεξῆς. Τέλος τὸ ἕκτον ἔγγραφον (1828) ἐξεδόθη διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ἐν τῷ μεταξύ ἡρειρωθέντος πάλιν ναοῦ. Προσελθόντος τοῦ Ἀρμενίου Μητροπολίτου Ἀδριανουπόλεως εἰς Διδυμότειχον, συνεκλήθη γενικὴ συνέλευσις τῶν ἐνταῦθα Ἀρμενίων ὑπὸ τὴν προεδρείαν αὐτοῦ καὶ ἀπετάθησαν πρὸς τὸν Ἀρμένιον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Καζὰς (δηλ. Ὑποδιοίκησις ἢ Ἐπαρχία) Διδυμοτείου μετὰ Καϊμακάμην (Ὑποδιοικητὴν ἢ Ἐπαρχον) τὸν Βετζί—Μεχμέτ Πασᾶν, ὑπήγετο ὑπὸ τὸν Μουτεσαρίφην (Διοικητὴν) τῆς παρὰ τὴν Ἀδριανουπόλιν πόλεως Τσιρμέν Ἐσάτ-Πασᾶν. Συνήλθε λοιπόν, κατόπιν σχετικῆς κυβερνητικῆς ἐντολῆς καὶ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Καδὴ Διδυμοτείου Ναιῖπ-Ἀλῆ Ἐφέντη, ἕκτακτον συμβούλιον, εἰς τὸ ὅποσον ἔλαβον μέρος Τοῦρκοι καὶ Ἀρμένιοι.

Ἀφ' οὗ ἐξητάσθη τὸ ζήτημα καὶ ἐγένετο ἡ σχετικὴ σύσκεψις, ἀπεφασίσθη καὶ ἤρξησε, κατόπιν διαφόρων νομίμων διατυπώσεων καὶ προετοιμασιῶν, ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ ναοῦ διὰ τοῦ Γιάννη Κάλφα. Ἐτελείωσε, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Κεβὸρκ Παπαζιάν, μετὰ τριε-

τίαν, ἥτοι τὸ 1831, ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας τοῦ Μπιογός. Τὰ δὲ ἐγκαί-
νια ἐτελέσθησαν τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου. Καὶ
ἐπειδὴ, ἔνεκα τῆς καταπεσοῦσης τότε ἀφθόνου χιόνος ἢ κατὰ ξηρὰν
συγκοινωνία ἦτο ἀδύνατος, διότι δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη ὁ σιδηρόδρο-
μος, ὁ δὲ ποταμὸς Ἐβρος ἦτο πλωτός, διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐπίσημοι
προσκεκλημένοι καὶ λοιποὶ προσκυνηταὶ ἦλθον ἐξ Ἀδριανουπόλεως
εἰς Διδυμοτεῖχον, καταπλεύσαντες τὸν ποταμὸν διὰ πλοιαρίων καὶ
σχεδιῶν.

Ἐκ μίᾳς ἐπιγραφῆς τοῦ Βαπτιστηρίου ἐξάγεται, ὅτι τοῦτο ἡ
μᾶλλον ἢ κτιστὴ κολυμβήθρα του ἐκτίσθη τὸ 1824. Ἐπομένως κατὰ
τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία ἤρχισε τὸ 1828 καὶ ἐτελείωσε
τὸ 1831, τὸ Σκευοφυλάκιον καὶ Βαπτιστήριον προὔπηρχον καὶ διὰ
τοῦτο ἀφέθησαν, ὅπως εἶχον.

9.— Τὸ Μοναστηριακὸν κτίριον ὡς ξενῶν.
Ἐορταὶ καὶ πανηγύρεις. Κατεδάφισις αὐ-
τοῦ. Ἄς ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὸ ἐν τῷ πέμπτῳ ἐγγράφῳ ἀναφερόμε-
νον μοναστηριακὸν κτίριον. Τοῦτο παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις ἦτο κυρίως
ξενῶν, ἔνθα παρέμενον οἰκογενειακῶς οἱ, ὡς προσκυνηταὶ ἢ χάριν
καὶ ἄλλων λόγων εἰς Διδυμοτεῖχον ἐρχόμενοι, Ἀρμένιοι Ἀδριανου-
πόλεως καὶ ἄλλων μερῶν τῆς Θράκης ἢ καὶ ἀλλαχόθεν. Ὡς ἐκ τού-
του καὶ τῶν εἰς χρῆμα καὶ εἶδος δῶρων τῶν προσκυνητῶν εἰς τὸν
ναόν, ἡ Ἀρμενικὴ Κοινότης Διδυμοτείου εἶχε πολλὰς προσόδους καὶ
ἰδίως κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτάς καὶ πανηγύρεις. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν:
1) Ἡ τῆς Μεταμορφώσεως (Ἀϊλανγκερτουτιού), τελομένη παρὰ
τοῖς Ἀρμενίοις 99 ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα. 2) Ἡ τῆς Ὑψώσεως τοῦ
Σταύρου (Χάτς-Βεράτς). 3) Μία ἄλλη ἐορτὴ τοῦ Σταυροῦ (Βαρακά
Χάτς), μετὰ 15 ἡμέρας. 4) Ἡ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Σούρπ-Κεβόρκ),
τὴν παραμονὴν τῆς προηγουμένης ἐορτῆς. 5) δὲ καὶ κυρίως ἡ ἐορτὴ
τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (Ἀσβαζατζίβ). Τὸ κτίριον τοῦτο τοῦ
Μοναστηρίου, τὸ ὅποσον, ὅπως εἶδομεν, εἶχεν ἀνοικοδομηθῆ τὸ
1815, ἀνεκτίσθη πάλιν τὸ 1838, καθ' ἃ ἐξάγεται ἐξ ἐνεπιγράφου
μαρμαρίνης πλακός, ἥτις ἦτο ἐντετειχισμένη ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐξωθύ-
ρας αὐτοῦ, ἐν τῷ αὐλογόρῳ τοῦ ναοῦ. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη, γραφεῖσα
Ἀρμενιστί, ἔχει ἐν μεταφράσει ὡς ἑξῆς:

Τὸ μοναστήριον τοῦτο, ἐκτισμένον πρότερον, ἀλλὰ παλαιωθὲν
καὶ ῥεπωθὲν, ὅπερ ὁ ἐκ Πίγγκιαν Χατζῆ Στεπὰν ἀγάς ἰδίως ἀνα-
λώμασιν εἶχεν οἰκοδομήσει. Ἦδη ὁ ἐκ τοῦ γένους Λαντζιανὸν σεβ-
στός Χατζῆ Χατσατοῦρ δι' ἰδίων ἐξόδων ἀνέκτισεν.

Εἰς δόξαν τοῦ ὑψίστου καὶ Παναγάθου Θεοῦ, ὅστις εἶθε νὰ διαφυλάτῃ αὐτὸ κατηγλαϊσμένον καὶ στερεὸν πρὸς δόξαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ 1838 Μαΐου 30.

Ἐν ἄνω δεξιᾷ, ὁ κατεδαφισθεὶς παλατιὸς ξενῶν, ὅπασθεν αὐτοῦ δυσδιόριστος ὁ ναὸς καὶ τὸ «Παλατιό». Ἀριστερὰ μετὰ τῶν δένδρων, εἰς τὸ βάθος ὁ πύργος «Πεντάγωνον» (Μπέε-κούσακ).

Τὸ Μοναστήριον, ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην, ἐπιδιωρθώθη, ὡς ἔλεγεν ὁ Παπαζιάν, καὶ τὸ 1896 περίπου. Μετὰ ταῦτα ἄνω ἡρειπώθη

βαθμηδὸν τελείως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀρμενικὴ Κοινότης, ἕνεκα τῶν τελευταίων πολεμικῶν χρόνων καὶ τῆς φοβερᾶς οικονομικῆς κρίσεως, δὲν ἠδύνατο νὰ προβῆ, οὐ μόνον εἰς ἀνοικοδόμησιν, ἀλλ' οὐδ' εἰς ἀπλὴν ἐπιδιόρθωσιν, ἠναγκάσθη νὰ τὸ καταρρίψει, διὰ νὰ διασώσῃ, κατὰ τὸ δυνατόν, τὰς κεράμους καὶ τὴν ξυλείαν, καὶ διὰ προμήθειαν καυσίμου ὕλης πρὸς ὄφελος καὶ χρῆσιν τοῦ ναοῦ καὶ τῆς σχολῆς αὐτῆς.

10.— Ἡ σημερινὴ Ἀρμενικὴ κοινότης. Τὸ παλαιὸν καὶ νέον Σχολεῖον. Ἡ Ἀρμενικὴ κοινότης σήμερον εἶνε μικρά, ὡς καὶ ἄλλοτε, ἀποτελουμένη ἀπὸ 38 οἰκογενείας (150 ἄτομα). Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἱερέως Κεβόρκ καὶ κατόπιν εἶχε ληφθῆ μεγάλη φροντίς διὰ τὸν ναὸν καὶ τὴν σχολὴν. Ἡ σχολὴ εὕρισκετο ἔξω τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ καὶ παρ' αὐτὴν ὑπῆρχεν σειρὰ δωμάτων ὅπου ἐφιλοξενοῦντο οἱ ἐκάστοτε ἐρχόμενοι ἄνευ οἰκογενειῶν προσκυνηταί. Τὰ δωμάτια καὶ ἡ σχολὴ κατεστράφησαν καὶ τῷ 1881 πρὸς τὰ κάτω τῆς πόλεως Καστρόπορτες καὶ ὑπερθεν τοῦ δημοσίου ὠρολογίου ἐκτίσθη ἄλλη σχολὴ, διοικητοῦ Διδυμοτείχου ὄντος τοῦ Τζώρτζη πσοσᾶ καὶ Νομάρχου Ἀδριανουπόλεως τοῦ Καδρη πσοσᾶ. Ἡ σχολὴ ἔχει ἤδη ἕξ τάξεις μὲ 25 μαθητὰς καὶ μαθητρίδας καὶ δύο διδασκαλίτσας.

ΑΡΧΙΜΑΝΑΡΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΦΕΙΔΗΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ